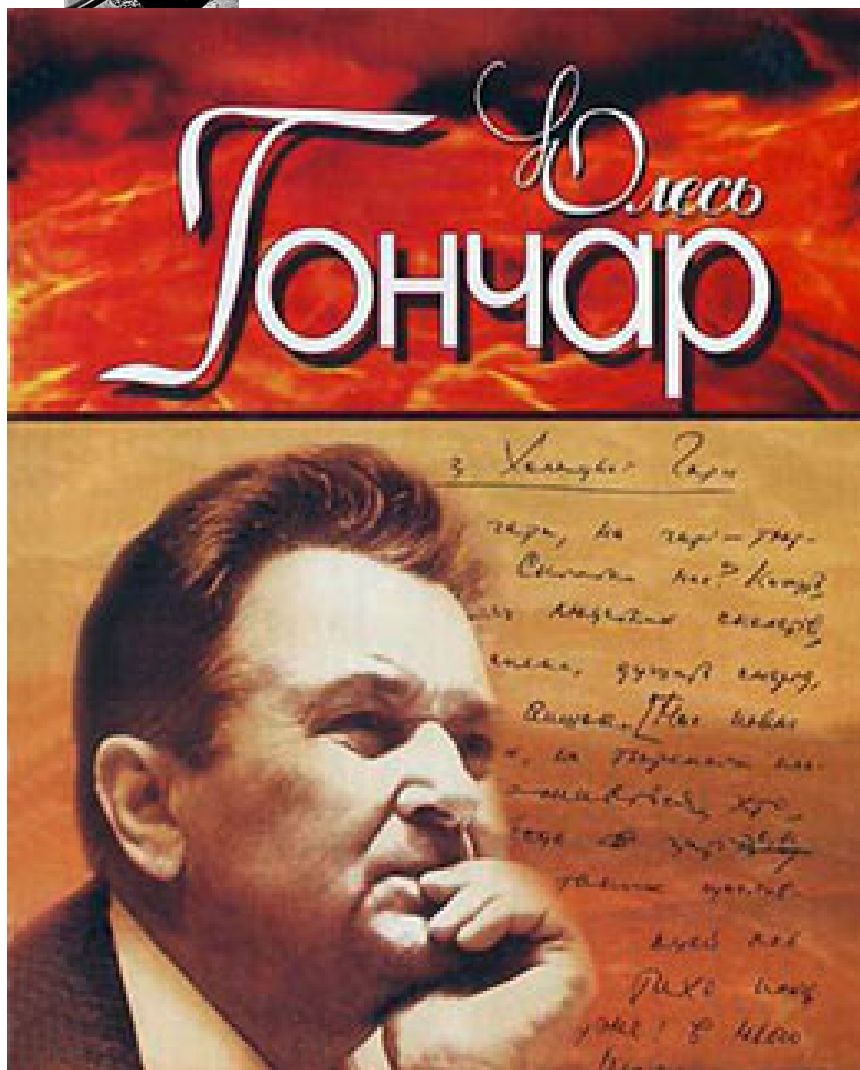

Життєвий та творчий шлях нашого земляка – Олеся Гончара

Письменник Олесь Гончар народився у слободі Суха (нині Кобеляцький р-н) Полтавської області 3 квітня 1918 року в незалежній Україні. Власне, він фактично був її ровесником. Дитячі роки його припали на добу українського національного відродження, юнацтво – на час, коли те відродження стало розстріляним. Без лапок, які інколи ставлять, говорячи про це. Юність – фронт, полон, знову фронт. Йому дуже пощастило: він повернувся додому живим і незламаним духовно, а лише привченим Системою ховати свої справжні думки, натомість говорити те, що від тебе хочуть почути.

Але... Волею долі у Гончарові ще у сталінські часи просто-таки вибухнув справжній письменницький талант. Наявність такого таланту визнавали навіть найприскіпливіші критики мистецтва соцреалізму з числа емігрантів, наприклад, літературознавець Іван Кошелівець. Проте, як зауважував Кошелівець, цей талант міг проявити себе лише в описаннях якихось дрібних епізодів, особистих переживань героїв, замальовках природи чи батальних сценах. У всьому іншому Гончар був змушений чинити і писати так, як належало радянському літератору. Цю духовну й душевну роздвоєність молодого митця наочно засвідчили опубліковані вже після його смерті щоденники, як фронтові, так і доби «розвиненого соціалізму». Утім, якби Олесь Гончар лише продукував друковану брехню, хоч і талановиту, будучи чесним тільки із самим собою, він нічим не відрізнявся би від десятків певного ґатунку членів Спілки письменників УРСР, чиї прізвища сьогодні цікаві хіба що дослідникам механізмів тоталітарної пропаганди. Ні, він ніколи не вписувався повністю у Систему; власне, сам факт ведення ним фронтових щоденників — це вже акт неабиякої мужності, бо йшлося про пряме порушення сталінського наказу: жодних особистих записів на передовій! інакше — воєнний трибунал! І в романі «Прапорonosці», що здобув Сталінські премії, не все так просто: зображені у його епізодах там 2-й і 3-й Українські фронти — не лише за назвою українські. За Гончаром, українці — це сильні й мужні люди, чий потенціал далеко не обмежується співом тужливих пісень; українці вміють не тільки воювати, а й перемогати. Це нація, здатна бути нацією самовідданих лицарів, стверджував письменник, і в цьому сходився зі, здавалося б, непримиренними своїми ідеологічними опонентами — Донцовим чи Маланюком...

Загалом, «Прапорonosці» — за всіх своїх літературних та ідеологічних недоліків, очевидних із дистанції років, залишаються одним із небагатьох романів тодішнього часу, у яких діють живі люди, а не ходульні схеми, де в художньому сенсі професійно й переконливо виписані (це відзначав щойно згаданий «український буржуазний націоналіст» Іван Кошелівець одразу після появи роману) певні ситуації, так би мовити, міні-новели в романному тексті.

Головне, що далеко не всі романи й повісті письменника виявилися художньо вдалим навіть за читацькими мірками тих часів. Суто соцреалістичними були повісті «Земля гуде» та «Микита Братусь», а історико-революційна романна дилогія «Таврія» і «Перекоп» узагалі мало надавалася до читання. Але на початку 1960-х рр. фактично автобіографічний роман «Людина і зброя» (про долю харківського студентського батальйону влітку 1941 року) та роман у новелах «Тронка» засвідчують нове піднесення творчості письменника. Ці романи і читалися, й обговорювалися молоддю, хоча у школі вони були позакласним читанням. Утім, вони, як й інші твори Гончара, написані художньо нерівно; крім того, у «Людині і зброї» далася взнаки цензура, у «Тронці» — автоцензура.

Державні премії за романи «Прапорonosці», «Людина і зброя», «Тронка» і загальне визнання, здавалось би, мали гарантувати письменнику недоторканність і цілковите благополуччя в житті й творчості.

Але коли з'явився його роман «Собор», від того «офіційного» благополуччя не залишилося й сліду: письменника було піддано вульгарній критиці, організовано проти нього кампанію ідеологічного шельмування, а сам роман — вилучено з літературного процесу на двадцять років. У 1966 р., працюючи над «Собором», О. Гончар виступив на V з'їзді письменників України з доповіддю «Думаймо про велике», у якій порушив багато болючих тем: збереження історичної пам'яті, незадовільний стан вивчення української мови в Україні, проблеми освіти й тогочасного розвитку українського мистецтва, необхідність дбайливого ставлення до природи, загроза екологічних катастроф, повернення із забуття творів П. Куліша, В. Винниченка, Б.І. Антонича. Тепер нас дивує, що ж у цьому виступі було «крамольного». Проте у країні «процвітаючого соціалізму» насправді треба було мати неабияку громадянську мужність, щоб говорити про якісь проблеми.

Те, що Олесь Гончар насправді думав, він довіряв лише нечисленним друзям та щоденникам. 1965 року, коли пройшла хвиля арештів української інтелігенції, він зробив такий красномовний запис: «Яка дика епоха! З якою сатанинською силою нищилася Україна! За трагізмом долі ми народ унікальний. Найбільші генії нації — Шевченко, Гоголь, Сковорода — все життя були безпритульними. Шевченків «Заповіт» написано в Переяславі в домі Козачковського, Гоголь помер у чужому домі, так само бездомним пішов із життя й Сковорода... Але сталінщина своїми жахіттями, державним садизмом перевершила все. Геноцид винищив найдіяльніші, найздібніші сили народу. За які ж гріхи нам випала така доля?». Проте письменник продовжував залишатися членом КПРС і виступати з реверансами на адресу керівників партії.

Ну, а далі була перебудова, коли Гончар «внутрішній» і «зовнішній» злилися, нарешті, в одну людину: яскраві виступи і статті з вимогою державного статусу української мови, постановка екологічних питань, участь у створенні Руху, у боротьбі за незалежність. Восени 1990 року Олесь Гончар кладе свій партквиток, який для нього був не стільки ознакою вірності марксизму-ленінізму, скільки символом фронтовою юності. «Люди вірять, ждуть, сподіваються, що нарешті тепер буде усунуто завдані кривди, буде поновлена соціальна та національна справедливість», — пише він в одній із статей цього періоду. «Сама історія запитає кожного з нас у цей день: хто ти? Чи справді вичавив із себе тоталітарного раба, чи здатен відстояти себе як людину, відстояти завтрашній день своєї згорьованої, прекрасної України?» — пише в іншій. Ну, а після ствердження

незалежності відзначає: «Я стою на тій думці, що і вся Україна в тій чи іншій формі чинила опір тоталітарній диктатурі, цей опір подібно до антифашистських рухів у країнах Європи був і в нас усенаціональним. ...Тільки цим, масовістю — частіше незримого, напівприхованого в глибинах — опору можна пояснити те для багатьох несподіване чудо, що сталося 1 грудня 1991 року...»

Література

<https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita>

<http://www.ukrlitno.com.ua/oles-gonchar-zhittiyevij-ta-tvorchij-shlyax/>